

Katarzyna Kochan

Uniwersytet Zielonogórski

Agnieszka Gromkowska-Melosik, *Elitarne szkolnictwo średnie. Między reprodukcją społeczno-kulturową a ruchliwością konkurencyjną*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2015, ss. 473

Problemy dotyczące edukacji stanowią ważny i częsty element dyskusji społecznej w Polsce. Również w ostatnim czasie w mediach oraz w wypowiedziach polityków pojawiają się nowe propozycje dotyczące zmian w kształceniu. Dyskusje te dotyczą jednak zmian struktury szkolnictwa lub podejmowane są w kontekście uczynienia z oświaty narzędzia wyrównywania życiowych szans. O ile w rozważaniach tych jest miejsce na analizę socjalizacyjnej funkcji szkół, to już kwestie selekcyjno-stratyfikacyjnej funkcji edukacji są właściwie marginalizowane.

Z tych przyczyn zagadnienie elitarnego charakteru niektórych szkół nie znajduje miejsca w tym dyskursie, niezmiernie rzadko stanowi też przedmiot naukowych eksploracji. Do nielicznych publikacji, które ukazały się dotąd w Polsce zaliczyć można m.in. „Rocznik Lubuski” pod red. E. Narkiewicz-Niedbalec pt. *Marginalizacja i elitarność w edukacji*¹ oraz monografie: P. Mikiewicz – *Społeczne światy szkół średnich – od trajektorii marginesu do trajektorii elit*² i B. Smolińskiej-Theiss – *Dzieciństwo jako status*

¹ E. Narkiewicz-Niedbalec (red.), *Marginalizacja i elitarność w edukacji*. „Rocznik Lubuski” 2008, t. 34, cz. 1.

² P. Mikiewicz, *Społeczne światy szkół średnich – od trajektorii marginesu do trajektorii elit*. Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Edukacji TWP, Wrocław 2005.

społeczny. Edukacyjne przywileje dzieci klasy średniej³. Ich uzupełnieniem są redagowane lub współredagowane przez A. Gromkowską-Melosik monografie: *Edukacja i nierówność. Trajektorie sukcesu i marginalizacji* (redakcja wraz z M. J. Szymańskim)⁴ czy *Elitarne szkolnictwo średnie w krajach Europy Zachodniej. Studia z pedagogiki porównawczej*⁵. W problematykę tą wpisuje się również najnowsza publikacja Autorki pt. *Elitarne szkolnictwo średnie. Między reprodukcją społeczno-kulturową a ruchliwością konkurencyjną*⁶. Stanowi ona jednocześnie zwieńczenie badań prowadzonych w ramach projektu badawczego Narodowego Centrum Nauki *Elitarne szkolnictwo średnie we współczesnej Europie. Studium z socjologii edukacji i pedagogiki porównawczej* i związana jest, jak podkreśla sama Autorka, z jednym z trzech jej głównych nurtów badawczych⁷ oraz będąca owocem zainteresowań „czy wręcz pasji naukowych”⁸. Książka jest również „(...) głosem w dyskusji na temat społecznej roli elitarnego szkolnictwa średniego, która toczy się na gruncie socjologii edukacji, szczególnie w jej nurcie anglosaskim”⁹.

Monografia A. Gromkowskiej-Melosik podzielona została na dwie części. Pierwsza z nich pt. *Społeczne funkcje elitarnego szkolnictwa średniego w krajach Europy, Ameryki Północnej i Azji* składa się z siedmiu podrozdziałów. W pierwszym Autorka dokonuje wyjaśnień terminologicznych związanych z przedmiotem badań, próbując na podstawie analizy literatury przedmiotu, znaleźć m.in. odpowiedź na pytania jak rozumiane jest pojęcie

³ B. Smolińska-Theiss, *Dzieciństwo jako status społeczny. Edukacyjne przywileje dzieci klasy średniej*. Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2014.

⁴ A. Gromkowska-Melosik, M. J. Szymański (red.), *Edukacja i nierówność. Trajektorie sukcesu i marginalizacji*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2014.

⁵ A. Gromkowska-Melosik. (red.), *Elitarne szkolnictwo średnie w krajach Europy Zachodniej. Studia z pedagogiki porównawczej*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2015.

⁶ A. Gromkowska-Melosik, *Elitarne szkolnictwo średnie. Między reprodukcją społeczno-kulturową a ruchliwością konkurencyjną*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2015.

⁷ Swoje główne zainteresowania badawcze A. Gromkowska-Melosik określa następująco: „Pierwszy (...) związany jest z socjalizacyjną i edukacyjną rolą kultury popularnej w kontekście kształtowania tożsamości młodego pokolenia (...). Nurt drugi (...) odnosi się do problematyki płci kulturowej, szczególnie w kontekście społecznych, ale także edukacyjnych sposobów konstruowania tożsamości kobiecej. (...) Wreszcie nurt trzeci (...) sytuuje się w obszarze socjologii edukacji (...)”. A. Gromkowska-Melosik, *Elitarne szkolnictwo średnie. Między reprodukcją...*, s. 9-10.

⁸ A. Gromkowska-Melosik, *Elitarne szkolnictwo średnie. Między reprodukcją...*, s. 9.

⁹ Tamże, s. 11.

„szkoły elitarnej” oraz jakie czynniki powodują, że niektóre ze szkół uważane są za elitarne. Zastrzega jednocześnie, iż pojęcie „szkoły elitarnej” nie jest jednoznaczne a na uzyskanie takiego miana może wpływać wiele czynników, np. aktualnie, we współczesnym neoliberalnym społeczeństwie za jedno z najbardziej obiektywnych kryteriów elitarności uważane są często wyniki egzaminów lub testów, podsumowujących naukę na danym etapie edukacyjnym. Kryterium to nie jest jednak wystarczające np. w Wielkiej Brytanii czy w USA, w których „(...) na szczytach wszystkich rankingów szkolnictwa elitarnego znajdują się te instytucje, które posiadają (...) największy potencjał stratyfikacyjny”¹⁰ a ich absolwenci zajmują najważniejsze stanowiska w państwie. Autorka zwraca również uwagę na inne kryterium elitarności szkół, jakie stanowią selekcje doszkolne, związane z „pochodzeniem społecznym, statusem ekonomicznym uczniów oraz posiadaniem przez nich kapitałem kulturowym”¹¹.

W kolejnych podrozdziałach czytelnik zostaje zapoznany z różnymi typami elitarnego szkolnictwa średniego:

- brytyjskim – charakteryzującym się „szczelnością” społeczno-ekonomiczną i kulturową, z uczniami z bogatych rodzin o wysokim kapitale kulturowym;
- amerykańskim – realizującym idee self-made mana czyli człowieka, który zawdzięcza wszystko własnej ciężkiej pracy, oparte na selekcyjności, z wysokim czesnym, ale dopuszczającym nieliczne osoby spoza elity;
- francuskim – z publicznymi placówkami, bez czesnego, z selekcyjnością opartą na wskaźnikach związanych z wynikami w nauce;
- japońskim i singapurskim – z selekcyjnością ściśle powiązaną z wynikami testów;
- szwajcarskim – którego celem jest „kształcenie wielonarodowej i wielokulturowej korporacyjnej elity, liderów na skalę światową”¹², z prywatnymi szkołami, z wysokim czesnym.

Autorka opisuje szkolnictwo w każdym z sześciu wymienionych powyżej krajów, zarówno w

aspekcie historycznym, jak i współczesnym. Wskazuje też, że średnie szkolnictwo elitarne mimo różnic występujących w poszczególnych krajach,

¹⁰ Tamże, s. 20.

¹¹ Tamże, s. 29.

¹² Tamże,, s. 42.

zawsze ma charakter stratyfikacyjny, a jego absolwenci w większości odnoszą znaczące sukcesy zawodowe. Nie przyczyniają się one jednak do ruchliwości społecznej, służąc raczej reprodukcji społecznej i utrwalając nadrzędną rolę wyższych klas społecznych. Szkoły te odgrywają znaczącą rolę w kształtowaniu tożsamości uczniów, wyrabiając u nich poczucie elitarności i socjalizując ich ze wskazaniem na sukces. Kształtują w wychowankach cechy pomagające w odniesieniu sukcesu, takie jak np. poczucie własnej wartości, wewnętrzną dyscyplinę, gotowość do rywalizacji czy dążenie do sukcesu.

Druga część książki nosi tytuł *Elitarne licea ogólnokształcące we współczesnej Polsce z perspektywy uczniów i absolwentów*. Na tle rozważań teoretycznych oraz z perspektywy analiz funkcjonowania średniego szkolnictwa elitarnego w wybranych państwach, A. Gromkowska-Melosik przedstawia w niej wyniki badań własnych, dotyczących „sposobu postrzegania polskich szkół elitarnych”¹³ przez ich aktualnych uczniów oraz absolwentów, łącznie 27 osób. I choć jak podkreśla Autorka badania te mają wyłącznie charakter fragmentaryczny i nie upoważniają one do czynienia generalizacji, to pozwalają one na zbudowanie swoistego obrazu polskich elitarnych szkół średnich, „(...) rysowanych ręką ich uczniów i absolwentów”¹⁴.

A. Gromkowska-Melosik dokonała wyboru elitarnych polskich szkół średnich na podstawie dwóch kryteriów. Pierwsze stanowiła tradycja i reputacja szkoły „której symbolem może być galeria wybitnych absolwentów, wpisanych na trwałe w dzieje Polski”¹⁵, drugie zaś wyniki egzaminów zewnętrznych oraz sukcesy zdobywane na olimpiadach przedmiotowych, będące podstawą do tworzenia rankingów szkół. W ten sposób za elitarne szkoły średnie we współczesnej Polsce Autorka uznała:

1. I Liceum Ogólnokształcące im. B. Nowodworskiego w Krakowie,
2. Liceum Ogólnokształcące Zakonu Pijarów im. Ks. S. Konarskiego w Krakowie,
3. V Liceum Ogólnokształcące im. A. Witkowskiego w Krakowie,
4. II Liceum Ogólnokształcące im. .S. Batorego w Warszawie,
5. XLI Liceum Ogólnokształcące im. J. Lelewela w Warszawie,
6. Trzecie Liceum Ogólnokształcące im. A. Mickiewicza we Wrocławiu,
7. I Liceum Ogólnokształcące im. K. Marcinkowskiego w Poznaniu,

¹³ Tamże, s. 8.

¹⁴ Tamże, s. 432.

¹⁵ Tamże, s. 292.

8. Liceum Ogólnokształcące Św. Marii Magdaleny w Poznaniu,
9. Gimnazjum i Liceum Akademickie w Toruniu,
10. IV Liceum Ogólnokształcące im. T. Kościuszki w Toruniu.

W trakcie wywiadów z wyłonionymi respondentami A. Gromkowska-Melosik starała się uzyskać odpowiedzi na pytania: jak uczniowie i absolwenci postrzegają społeczne funkcje elitarnych liceów ogólnokształcących, czy w dostrzegają w szkołach średnich zjawisko elitarności oraz czy i na ile je akceptują a także czy elitarna szkoła średnia ma wpływ na ich indywidualny rozwój oraz karierę społeczno-zawodową¹⁶.

Na podstawie analizy zgromadzonych od uczniów i absolwentów narracji A. Gromkowska-Melosik doszła do wniosku, że na przestrzeni lat funkcja elitarnych polskich liceów uległa znaczącej zmianie – aktualnie ich głównym celem jest „zwiększenie kompetencji w zakresie rozwiązywania testów”¹⁷, co można uznać za swoistą „testokrację”, w przeciwieństwie do lat wcześniejszych, kiedy „integralną częścią kształcąco-wychowawczej funkcji liceum było rozwijanie kompetencji kulturowych i wrażliwości społecznej, a zajęcia szkolne (...) uzupełniane były przez ogólnorozwojowe zajęcia pozaprogramowe, które stanowiły integralny element kreowania tożsamości uczniów”¹⁸.

Zadaniem Autorki biorący w badaniach uczniowie jak i absolwenci czują więź ze swoją szkołą. Wskazywali oni, że szkoła odgrywa lub odegrała istotną rolę w ich życiu „stanowiąc płaszczyznę rozwoju osobowościowego i intelektualnego, dając jednocześnie poczucie przynależności do grupy wyjątkowej”¹⁹. Zdają sobie oni sprawę z faktu, że szkoła elitarna oparta jest na selekcyjności i w pełni akceptują to, podkreślając, że stanowi ona „(...) znakomitą płaszczyznę rozwoju dla najbardziej utalentowanych, umotywowanych i pracowitych”²⁰. Respondenci istnienia szkolnictwa elitarnego nie utożsamiali z problemem nierówności czy niesprawiedliwości społecznej, uważając, że szkoły takie są potrzebne, zarówno w aspekcie jednostkowym, jak i społecznym.

Podsumowując swoje analizy Autorka dochodzi do wniosku, że istnienie szkół elitarnych nie tylko nie jest zagrożone, ale jest wręcz „w warunkach nasilania się różnego typu presji stratyfikacyjnych – nieuniknione”²¹. Wydaje

¹⁶ Tamże, s. 276.

¹⁷ Tamże, s. 377.

¹⁸ Tamże, s. 377.

¹⁹ Tamże, s. 432.

²⁰ Tamże, s. 426.

²¹ Tamże, s. 434.

się jednak, że niezwykle pożądane byłoby z jednej strony przywrócenie im ich ogólnokształcącego charakteru i funkcji wychowawczej, z drugiej zaś ich szersze otwarcie na „dzieci i młodzież z grup nieuprzywilejowanych”²².

Najnowsza monografia A. Gromkowskiej-Melosik jest istotnym głosem w dyskusji nad charakterem, miejscem i rolą jaką odgrywa we współczesnym świecie, również w Polsce, średnie szkolnictwo elitarne. Książkę tę można polecić szerokiej rzeszy odbiorców – socjologom, pedagogom, studentom oraz wszystkim czytelnikom zainteresowanym problemami współczesnej edukacji. Pozostaje mieć również nadzieję na dalszą eksplorację naukową tego zagadnienia przez Autorkę.

Bibliografia:

- Gromkowska-Melosik A., *Elitarne szkolnictwo średnie. Między reprodukcją społeczno-kulturową a ruchliwością konkurencyjną*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2015.
- Gromkowska-Melosik A.. (red.), *Elitarne szkolnictwo średnie w krajach Europy Zachodniej. Studia z pedagogiki porównawczej*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2015.
- Gromkowska-Melosik A., Szymański M. J. (red.), *Edukacja i nierówność. Trajektorie sukcesu i marginalizacji*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2014.
- Mikiewicz P., *Spoleczne światy szkół średnich – od trajektorii marginesu do trajektorii elit*. Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Edukacji TWP, Wrocław 2005.
- Narkiewicz-Niedbalec E. (red.), *Marginalizacja i elitarność w edukacji*. „Rocznik Lubuski” 2008, t. 34, cz. 1.
- Smolińska-Theiss B., *Dzieciństwo jako status społeczny. Edukacyjne przywileje dzieci klasy średniej*. Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2014.

²² Tamże, s. 434.